

Kolosovich O. S. Psychological peculiarities of unofficial leadership in military units

The paper examines the theoretical aspects of understanding the phenomenon of informal leadership in military units. The two factors which form the unofficial leadership in military units are singled out, namely low administrative competence of the head and group peculiarities. The factors of functioning of unofficial leadership are organizational-diagnostic, social-psychological and professionally psychological.

Key words: *unofficial leadership, military staff, psychological aspects of the appearance and functioning of informal leadership.*

УДК 159.99

С. І. Маршалок

**ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ
ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ФАХІВЦІВ
ЮРИДИЧНОЇ СФЕРИ**

Розглядаються психологічні особливості діяльності юриста, визначено систему особистісних якостей юриста, що обумовлюють ефективність професійної діяльності. Розглянуті компоненти особистості юриста, сукупність яких спрямована на удосконалення професійної діяльності.

Ключові слова: *професійно значущі якості, професіоналізм, мотивація праці юриста, елементи професійної діяльності юриста, психологічна культура.*

Постановка проблеми. Аналізуючи психологічні особливості юридичної діяльності, варто зважити на те, що вона належить до тих професій, які передбачають виконання службових обов'язків у напружених, екстремальних, стресогенних умовах.

Висока якість підготовки юриста вимагає комплексного підходу, поєднання таких аспектів, як спеціальна службова підготовка; правова освіта; формування певних професійно важливих психологічних властивостей особистості. У сучасній практичній діяльності юристів психологічним аспектам роботи з кадрами, вивченню особливого «людського чинника» не приділяється належна увага. В основному враховуються такі чинники, як досвід служби, формальні відносини в службовій ієрархії, дисциплінарні вимоги, статистичні показники виконання служби та ін. Така оцінка професійної діяльності часто призводить

до низької ефективності в розвитку професійної мотивації працівників, формального виконання службових обов'язків, негативних проявів у міжособистісних відносинах, фактів професійної деформації.

Стан дослідження. Аналіз наукових джерел виявив підвищений інтерес до психологічних аспектів професійної праці суб'єктів юридичної діяльності (О. М. Бандурка, С. П. Бочарова, О. В. Землянська, В. Л. Васильєв та інші). Чимало науковців особливо зважають на працю правоохоронця (С. Н. Ємельянов, В. Л. Васильєв, В. В. Романов). Але професіографічний аналіз праці суб'єктів юридичної діяльності, його психологічні аспекти залишаються недостатньо розробленими і вимагають подальшого дослідження. Тому **метою** статті є розкриття елементів професіоналізму юридичної діяльності, психологічної культури фахівців юридичного напрямку та системи професійно важливих якостей його особистості як фахівця, що забезпечують успіх та відповідні досягнення у обраній професії.

Виклад основних положень. Юридична праця надзвичайно складна, їй притаманні риси, які відрізняють її від більшості інших професій. Коли йдеться про юридичну діяльність як про професію, то передбачається, що її функції виконують спеціально підготовлені працівники, які можуть і вміють використовувати надбання науково-технічного прогресу, наукові розробки суміжних з юриспруденцією наук.

Професійна діяльність фахівця юридичного профілю висуває щодо нього безліч вимог, серед яких одна з найважливіших – володіння розвиненими професійно значущими якостями особистості юриста [1, с. 98–101].

До них можна віднести: професійно-психологічну орієнтованість особистості юриста; психологічну стійкість; розвинені вольові якості: уміння володіти собою в складних ситуаціях, сміливість, мужність, розумна схильність до ризику; добре розвиті комунікативні якості: уміння швидко встановлювати контакт із різними категоріями людей, встановлювати і підтримувати довірливі взаємини; здатність впливати на людей під час вирішення різних завдань; рольові уміння, здатність до перевтілення; розвинуті професійно значущі пізнавальні якості: професійну спостережливість і уважність, професійно розвитку пам'ять, творчу уяву; професійно розвинуте мислення, схильність до напруженої розумової роботи, розвитку інтуїцію; швидкість реакції, уміння орієнтуватися в складній обстановці [4].

Формування і розвиток цих якостей у юриста – тривалий і напружений процес. Водночас це необхідна умова професійного становлення фахівця юридичної сфери. Недостатній розвиток цих якостей особистості юриста перешкоджає нормальному здійсненню ним своїх

функціональних обов'язків, породжує помилки в його діяльності, зумовлює процеси професійної дезадаптації і професійної деформації. У цьому контексті великого значення набуває професійно-психологічна підготовка майбутнього фахівця юридичного профілю.

Професіоналізм діяльності трактується як професійна придатність – сукупність психічних і психофізіологічних особливостей людини, необхідних і достатніх для досягнення певної ефективності в тій чи іншій професії; як майстерність – висока якість виконаної роботи; як творчість – діяльність, спрямована на створення нових матеріальних і духовних цінностей.

Професіоналізм юридичної діяльності складається із сукупності загальнотеоретичних, спеціальних юридичних і психологічних знань, вмінь і навичок для ефективного її здійснення. Професіоналізм юриста характеризується певним рівнем психологічної готовності здійснювати юридичну працю. З одного боку, професіоналізм – це інтегральна якість, властивість особистості, що формується в діяльності й спілкуванні, а з іншого – це процес і результат діяльності та спілкування. Основи професіоналізму передбачають наявність у юридичної особи здатності до самооцінки, самоаналізу, саморозвитку, самоорганізації, самоконтролю. Можна виокремити такі компоненти професіоналізму юридичної діяльності працівника правоохоронних органів:

- фахова підготовленість (готовність кваліфіковано здійснювати юридичну працю, володіння технологією стимулювання себе до досягнення вершин професійної юридичної діяльності, вміння враховувати правові чинники зовнішнього середовища);

- соціально-психологічна підготовленість (комунікативна компетентність у спілкуванні зі співробітниками і представниками різних соціальних груп);

- особистісна придатність до юридичної діяльності (широта і глибина знань, умінь і навичок, спеціальних здібностей, що підвищують ступінь готовності здійснювати юридичну діяльність, самовиховання, самоосвіта й освіта як умови досягнення вершин професіоналізму);

- психологічна і професійна зрілість юриста (сформованість професійних знань, умінь і навичок, ціннісне ставлення до виконання завдань, спрямованих на досягнення загальної цілі, наявність спеціальних здібностей тощо) [9, с. 125–127].

Психологія професіоналізму діяльності юриста передбачає ціннісне ставлення індивіда до юридичної праці, мотиваційну готовність здійснювати цей вид діяльності в конкретному середовищі та за конкретних (часто екстремальних) умов.

Мотивація праці юриста як необхідний компонент містить такі якості особистості, як повага до роботи правознавця, любов до істини, професійний обов'язок, патріотизм, прагнення до справедливості, соціально-ціннісні орієнтації, високий рівень правосвідомості. Тільки адекватна правова мотивація забезпечує відповідну стійку цілеспрямованість діяльності фахівця юридичного профілю. Така мотивація формується під впливом конкретних соціальних явищ, у процесі професійного навчання, закріплюється й удосконалюється в умовах практичної діяльності. Усі форми професійної деформації пов'язані насамперед з відсутністю чи деградацією професійної мотивації і професійної свідомості [3, с. 105].

Цілеспрямованість – це компонент, що характеризує специфіку кожної професійної діяльності і який детермінований відповідною мотивацією. У структуру професійної спрямованості юриста входять насамперед такі загальні цілі, як прагнення до встановлення справедливості, захист прав і інтересів громадян і держави. Реалізація мотивації і досягнення цілей здійснюється юристом у формі вирішення конкретних завдань права. Вирішення таких завдань відбувається шляхом визначених психологічних операцій, що здійснюються і у формі внутрішніх, розумових (інтеріоризованих), і у формі зовнішніх, моторно-мовних (екстеріоризованих) дій. У вирішенні завдань юридичної діяльності найбільш активну участь беруть такі інтелектуальні процеси, як мислення і мова, пам'ять, сприйняття, увага. Зазначені інтелектуальні (пізнавальні) процеси становлять комплекси професійно важливих властивостей особистості юриста і повинні виступати провідними критеріями професійного відбору, оцінки продуктивності професійної діяльності, оцінки перспектив професійного росту фахівця. Професійна пам'ять юриста у своїй довгостроковій формі здатна зберігати великі обсяги професійних юридичних знань, а також точно використовувати ці знання в плані оперативної (короткочасної) пам'яті [6, с. 33].

Діяльність юристів строго регламентована правовими нормами (законодавчими актами, нормативними документами). Ця особливість відрізняє роботу юристів від численних галузей людської практики, де виконання робіт визначається загальними планами або інструкціями і створює велику можливість для вільного здійснення особистих уявлень про найбільш ефективну організацію праці. Правова регламентація підкоряє діяльність юриста порядкуві, строго встановленому нормами закону. Невиконання або неналежне виконання юристом своїх службових обов'язків завжди є порушенням того або іншого закону. Це спричиняє підвищену відповідальність фахівця за свої рішення в професійній діяльності.

Важливою психологічною особливістю діяльності юристів є наявність владних повноважень. В інтересах справи юристам надане право в необхідних випадках втручатися в особисте життя людей, з'ясувати обставини, обмежувати в необхідних випадках волю окремих громадян і навіть позбавляти її. Психологічний стан юриста визначається насамперед високим ступенем відповідальності, а застосування своїх повноважень припускає вирішення низки розумових завдань, що дозволяють визначити необхідність і розумність дій, їхню законну основу. Часто це пов'язано з необхідністю зупинитися на одному з варіантів і тому характеризується особливою напруженістю. Уміння розумно, з утриманням законів користуватися наданою владою – одне з найважливіших професійних вимог до юристів. Значною мірою правомірність і доцільність використання влади залежить від особистісних якостей фахівця.

Професійна юридична діяльність – це праця державна (в основному), адже держава ставить перед правоохоронними органами певні цілі і завдання, спрямовані на ліквідацію злочинності в країні. Водночас держава створює спеціальну систему підготовки, перепідготовки і вдосконалення правоохоронних і судових органів. Праця багатьох юридичних професій передбачає наявність у представника правоохоронних органів особливих повноважень, наявність права і обов'язку застосовувати владу від імені закону. Паралельно з цим правом у більшості юридичних осіб (прокурора, слідчого, адвоката тощо) розвивається професійне почуття підвищеної відповідальності за наслідки своїх дій і вчинків [5, с. 161–163].

У руках юриста (наприклад прокурора, судді, слідчого, оперативного працівника та ін.) зосереджені особливі владні повноваження, право і обов'язок застосовувати владу від імені держави. Як відзначає Ю. Чуфаровський, у багатьох юридичних працівників розвивається «професійне почуття підвищеної відповідальності за наслідки своїх дій». З психологічного погляду складність розв'язання практичних завдань юристом полягає в тому, щоб почуття відповідальності не придушувало його активність, не спонукувало до надмірної обережності й не сковувало його мислення [10].

Юрист не може, зосередившись на вирішенні одного питання, випустити з-під контролю інші. Крім того, кожне питання потрібно вирішувати з урахуванням численних взаємозалежних проблем. А якщо ні, то можливе обманне вирішення проблеми, що завдає шкоди і державі, і конкретним людям, і престижу професії юриста [2].

Ефективність діяльності фахівця юридичного профілю складається з; продуктивності, що виражається в кількісних і якісних

результатах діяльності; швидкості, що відображає чіткість і організованість дій; темпу діяльності, що визначає співвідношення «енергійних» підйомів та спадів у діяльності юриста упродовж фіксованого часу; повноти, яка залежить від обсягу реалізованих дій, і збереження стійкої результативності діяльності.

Головний фактор успіху професійної діяльності юриста – це система професійно важливих якостей його особистості як фахівця. В цю систему входить комплекс особистісних властивостей, професійних знань, умінь і навичок, що забезпечують успіх у досягненні цілей, реалізації завдань і окремих етапів професійної діяльності юриста.

У професійній діяльності юристів можна виділити такі основні елементи: пізнавальну діяльність, конструктивну, організаторську і комунікативну. Всі ці структурні компоненти функціонують в органічній єдності.

Професійну діяльність юриста відрізняє виражений пізнавальний характер, що вимагає не тільки різноманітного вирішення розумових завдань і труднощів, але й організації практичного їхнього здійснення. При цьому діяльність суто розумова, що має на меті побудову різних версій, складання планів здійснення оперативно-службових заходів і планів роботи в цілому, поєднується з практичною організацією роботи, що реалізує уявні схеми і рішення. З огляду на складність, багатоплановість, розмаїтість завдань, розв'язуваних юристом, мінливість, наявність елементів раптовості, можна віднести пізнавальну діяльність юриста до розряду творчих, а основною формою забезпечення пізнання виокремити творче мислення [1, с. 67].

Під конструктивною діяльністю розуміється розумова діяльність фахівця, спрямована на планування етапів пізнавальної діяльності, у ній дається відповідь на питання, у якій послідовності шукатимемо невідоме.

Організаторська діяльність допомагає юристу забезпечувати оптимальні умови для здійснення всіх видів професійної діяльності. Вона складається з передачі, обміну інформацією і організації діяльності осіб, які виконують вказівки юриста. Така діяльність юриста відрізняється широкою комунікативністю, що полягає в бесідах з метою отримання важливої інформації, необхідної для ухвалення рішення; директивна взаємодія, пов'язана з постановкою завдань, доручень, стимулюванням активності та ініціативи від окремих осіб; переговори з різними категоріями людей; колективне (групове) мислення як форма пошуку найкращого рішення в складній ситуації; спостереження за мовою і діями співрозмовників тощо [7].

Установлення психологічного контакту, інакше іменованого емоційним контактом, – важлива умова будь-якого спілкування, тим

паче такого, метою якого є отримання інформації, необхідної для прийняття рішень у конкретних ситуаціях. Комунікативна діяльність у роботі юриста посідає одне з провідних місць і визначає рівень його професіоналізму [4, с. 284].

Для осіб юридичної сфери важливого значення набуває їх психологічна культура, що передбачає розвиток високих особистісних душевних якостей. Психологічна культура юриста становить органічну єдність психологічної освіченості (знань, навичок, прийомів автотренінгу, саморегуляції тощо), волі, відповідних професійно-психологічних якостей, які ефективно впливають на урегулювання правових ситуацій.

Юристові треба постійно вдосконалювати свої знання з психології, щоб забезпечувати рівновагу між внутрішніми і зовнішніми психічними процесами, що, звичайно, впливає на зміст професійної діяльності. Проте цього недостатньо. Адже юрист як особа може характеризуватися високими душевними якостями, але не вміти втілювати їх у практичну діяльність. У результаті не буде забезпечений ефективний психологічний вплив на громадян, що, своєю чергою, негативно вплине на правову діяльність. Коли йдеться про психологічну культуру, важливо поєднувати теорію і практику.

Психологічна культура виконує таку важливу функцію, як своєчасне вироблення психічної адаптації юриста до різноманітних несподіванок. Правник повинен бути готовий до будь-яких вказівок, умов праці і при цьому не повинен панікувати, гарячкувати. Наразі йдеться не про будь-яку, а саме про своєчасну адаптацію, з проявами швидкого реагування, приведення себе у стан професійної готовності. Психологічна культура передбачає також уміння юриста виробляти необхідну адаптацію у громадян.

Не викликає сумніву те, що висока психологічна культура формує справжній професійно-правовий характер юриста. Професійний досвід дає змогу йому бути готовим до будь-яких ексцесів. Професійна холонокровність допомагає не витрачати дорогоцінний час (іноді й секунду) на емоції чи якісь розмірковування. Саме правовий характер спрямовується на пошук істини, оперативність професійних дій, логіку обґрунтування різних аспектів правового явища. Тобто психологічна культура впливає на юриста так, як вимагає правова ситуація чи суспільство в цілому [8].

Висновки. Успіху зазнають ті фахівці, які володіють професійною компетентністю, обширними правовими знаннями, високим інтелектом. До спеціальних властивостей професійної компетентності юриста можна віднести такі якості: стійкий мотивований інтерес до професії, здібність до навчання, постійної самоосвіти, сприйняття і

переробки інформації, прагнення до досягнення успіху на професійному терені. При цьому дуже важлива адекватна самооцінка, тобто знання своїх можливостей. Складність і відповідальність діяльності зі здійснення правосуддя вимагають мобілізації всіх здібностей особи, оскільки останні прямо залежать від її психологічної структури і вибраної професії. Професійні функції формують психічні якості особи, підпорядковуювавши їх вимогам, що висувають тій або іншій сфері людської діяльності. Тому кожен суб'єкт, що виконує правоохоронну роботу, повинен свідомо удосконалювати свої психічні якості, аналізувати їх стан стосовно вибраної ним професії.

Психологічна культура для юриста має велике практичне значення. Найперше вона впорядковує його мислення та ділове мовлення, що дає змогу зрозуміти своє місце в суспільстві та серед колег, де можливі зверхність, формальне ставлення до справи. Крім цього, психологічна культура активізує свідомість, розвиває почуття, забезпечує юристові розумну (обгрунтовану, виважену) дію його волі, підвищує ефективність виконання службових обов'язків.

Загалом праця юриста висуває щодо нього підвищені вимоги і з боку держави, і з боку самої особистості до себе. Юридична праця – відповідальна, складна, вимагає великого емоційного напруження, терпіння, знань. І все це базується на суворому виконанні й дотриманні закону.

Перспективи подальших досліджень слід спрямовувати на нейтралізацію причин і умов деформації професійної правосвідомості юристів через правове виховання і правове навчання, профілактику та корекцію деформації професійної правосвідомості юристів у проблемно-перспективній та конкретно-практичній площині.

---

1. Бандурка А. М. Юридическая психология: учебник / А. М. Бандурка, С. П. Бочарова, Е. В. Землянская. – Х.: Изд-во Нац. ун-та внутр. дел, 2001. – 640 с.

2. Бедь В. В. Юридична психологія: навч. посіб. / В. В. Бедь. – 2-ге вид., доп. і переробл. – К.: МАУП, 2004. – 436 с.

3. Васильев В. Л. Юридическая психологии / В. Л. Васильев. – 3-е изд. – СПб.: Питер, 2000. – 624 с.

4. Кобець О. В. Професіографічний аналіз діяльності суб'єктів правозастосовної діяльності / О. В. Кобець // Проблеми освіти: наук.-метод. зб. – К.: Наук.-метод. центр вищої освіти. – 2004. – Вип. 38. – С. 280–286.

5. Коновалова В. Юридична психологія: академічний курс: підруч. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. / В. Коновалова, В. Шепітько; Нац. юрид. академія України ім. Ярослава Мудрого. – К.: Ін Юре, 2004. – 421 с.

6. Медведєв В. С. Проблеми професійної деформації співробітників органів внутрішніх справ (теоретичні та прикладні аспекти) / В. С. Медведєв. – К.: НАВС України 1996. – 192 с.

7. Правила адвокатської етики. Схвалені Вищою кваліфікаційною комісією адвокатури при Кабінеті Міністрів України 1 жовтня 1999 року. Протокол від 1–2 жовтня 1999 р. № 6/VI // Юридичний вісник України. – 1999. – № 46. – 18–24 листопада.

8. Сливка С. С. Юридична деонтологія: навчальний посібник / С. С. Сливка. – К.: Атіка, 2008. – 296 с.

9. Юридична психологія: навчальний посібник / В. В. Бедь; Нац. академія внутрішніх справ України. – К.: Каравела; Львів: Новий Світ-2000, 2002. – 375 с.

10. Юридична психологія: підручник для студ. вуз.; Нац. акад. внутр. справ України; ред. Я. Ю. Кондратьєв. – К.: Ін Юре, 2000. – 351 с.

Маршалок С. И. Психологические особенности профессиональной деятельности специалистов юридической сферы

Рассматриваются психологические особенности деятельности юриста, определена система личностных качеств юриста, что обуславливают эффективность профессиональной деятельности. Рассмотрены компоненты личности юриста, совокупность которых направлена на совершенствование профессиональной деятельности.

Ключевые слова: профессионально значимыми качества, профессионализм, мотивация труда юриста, элементы профессиональной деятельности юриста, психологическая культура.

Marshalok S. I. Psychological characteristics of professional activity of legal field experts

The psychological characteristics of the lawyer activity are considered and the system of personal qualities of a lawyer affecting the efficiency of his professional activity is defined. The components of the lawyer personality, the totality of which is aimed at improving the professional activity are highlighted.

Key words: professionally significant qualities, professionalism, lawyer activity motivation, elements of professional activity of lawyers, psychological culture.

УДК 159.94 (07)

Л. Б. Наугольник, Р. З. Наугольник

ІНДИВІДУАЛЬНІ ВІДМІННОСТІ ПРАЦІВНИКІВ МІЛІЦІЇ У РЕАГУВАННІ НА СТРЕС

Досліджується феномен стресу, з'ясовується його сутність. Емпірично виявляються індивідуальні відмінності в реагуванні на стрес працівниками міліції середнього та молодшого начальницького складу. Виявлено та проаналізовано взаємозв'язки індивідуальних відмінностей у реагуванні на стрес.

Ключові слова: стрес, тривога, екстравертність, ригідність, тривожність, особистісний адаптивний потенціал.